

Република Србија
Аутономна Покрајина Војводина
Покрајински заштитник грађана – омбудсман

Матица српска

Научни скуп

**80 ГОДИНА ОД ПОГРОМА У ВЕЛИКОЈ РАЦИЈИ
КОРАК ДАЉЕ КА ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ**

Зборник радова

Scientific meeting

**80 YEARS SINCE THE POGROM IN THE GREAT RAID
A STEP FURTHER TOWARD THE COMMON FUTURE**

Conference Papers

Нови Сад, 2022

Научни скуп
80 ГОДИНА ОД ПОГРОМА У ВЕЛИКОЈ РАЦИИ
КОРАК ДАЉЕ КА ЗАЈЕДНИЧКОЈ БУДУЋНОСТИ
Зборник радова

Scientific meeting
80 YEARS SINCE THE POGROM IN THE GREAT RAID
A STEP FURTHER TOWARD THE COMMON FUTURE
Conference Papers

ISBN: 978-86-89417-16-6 [ПЗГО]
ISBN: 978-86-7946-386-9 [Матица српска]

Издавачи:

Покрајински заштитник грађана – омбудсман
Матица српска

За издаваче:

Проф. др Зоран Павловић, покрајински заштитник грађана – омбудсман
Проф. др Драган Станић, председник Матице српске

Уредници:

Проф. др Зоран Павловић, покрајински заштитник грађана – омбудсман
Проф. др Драган Станић, председник Матице српске

Рецензенти:

Проф. др Слађана Јовановић, Универзитет „УНИОН”, Правни факултет, Београд
Проф. др Божидар Бановић, Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Лектор:

Татјана Пивнички Дринић

Коректор:

Владимир Николић

Дизајн и припрема за штампу:

Ален Шајфар

Штампа:

Аутономна покрајина Војводина, Република Србија,
Управа за заједничке послове покрајинских органа

Година издања: 2022.

Тираж: 100 ком

Ставови изречени у овом зборнику припадају искључиво ауторима и не представљају нужно званичан став покрајинског заштитника грађана – омбудсмана и Матице српске

Научни одбор Скупа:

- Проф. др Драган Станић, председник Матице српске; редовни професор,
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за српску
књижевност и језик, Србија
- Проф. др Зоран Павловић, покрајински заштитник грађана – омбудсман;
Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Правни факултет, Србија
- Др Барна Мишколци, виши тужилац, шеф Одељења за међународне и европске
послове, Канцеларија генералног тужиоца, Будимпешта, Мађарска
- Проф. др Јован Ћирић, судија Уставног суда Србије, научни саветник,
Универзитет „УНИОН”, Београд, Србија
- Проф. др Драган Јовашевић, Универзитет у Нишу, Правни факултет, Србија
- Др Милан Мицић, генерални секретар Матице српске, Нови Сад, Србија
- Проф. др Лаура Марија Станила (*Laura Maria Stanila*), Западни универзитет у
Темешвару, Центар за истраживање кривичних наука, Румунија
- Проф. др Љубинко Митровић, омбудсман за људска права Босне и Херцеговине
- Проф. др Слађана Јовановић, Универзитет „УНИОН”, Правни факултет, Београд,
Србија
- Др Ивана Стевановић, Институт за криминолошка и социолошка истраживања,
Београд, Србија

Scientific Board:

- Prof. Dragan Stanić, PhD, President of Matica Srpska; full professor, University of Novi
Sad, Faculty of Philosophy, Department for Serbian literature and language, Serbia
- Prof. Zoran Pavlović, PhD, the Provincial Protector of Citizens – Ombudsman, full
professor, University Business Academy, Faculty of Law, Novi Sad, Serbia
- Barna Miskolczi, PhD, Senior Prosecutor, Head of Department, Office of the Prosecutor
General, Budapest, Hungary
- Prof. Jovan Ćirić, PhD, Judge of the Constitutional Court of Serbia, Scientific Adviser,
UNION University, Belgrade, Serbia
- Prof. Dragan Jovašević, PhD, University of Niš, Faculty of Law, Serbia
- Milan Micić, PhD, General Secretary of Matica Srpska, Novi Sad, Serbia
- Prof. Laura Maria Stanila, PhD, Western University of Timisoara, Center for Criminal
Science Research, Romania
- Prof. Ljubinko Mitrović, PhD, Ombudsman for Human Rights of Bosnia and
Herzegovina
- Prof. Slađana Jovanović, PhD, UNION University, Faculty of Law, Belgrade, Serbia
- Ivana Stevanović, PhD, Institute of Criminological and Sociological Research,
Belgrade, Serbia

Проф. др Зоран С. Павловић¹

Универзитет Привредна академија у Новом Саду,

Правни факултет за привреду и правосуђе

ПОГРОМ КАО ЗЛОЧИН У РАТУ И МИРУ У ОЧИМА ЈАВНОСТИ

Сажетак: Погром и питање одговорности за кривична дела извршена против човечности и других добара заштићених међународним правом нису престали да интригирају стручну, општу и научну јавност ни након више од седам деценија од усвајања Женевских конвенција, Конвенције о геноциду и других усвојених докумената, али и рада националних и међународних судова који су судили оптуженима за ова кривична дела. Непосредан повод за истраживање медијских перцепција о погрому представља 80 година од масовне ликвидације Срба, Јевреја, Рома и других који су извеле мађарске власти 1942. године на подручју тада окупиране Бачке, али и потреба да се јавност стално подсећа да се тако нешто деструктивно и масовно не сме више никада догодити. Дилема да ли злочин као што је погром захтева посебну инкриминацију у међународном кривичном праву, није још увек довела до конкретних закључака да ли је то заиста потребно уз постојећа кривична дела. Анализирајући радње извршења кривичних дела ратни злочин против цивилног становништва, геноцид и злочин против човечности, уочавамо да је код њих погром заједничка радња. Погром се сигурно може извршити и у међународном и не-међународном оружаном сукобу, али би га због тежине последица које изазива требало поставити и као питање да ли је потребно и његово издавање као злочина који се може извршити и у рату и у миру, према појединцима, породици и припадницима друштвених група или нација. Искуство показује да се у оквиру погрома врше и радње као што је уништавање културног блага и других добара. Људски живот и људско достојанство су непроцењиви, и дужност свих је да их чувамо, и делујемо превентивно на будуће генерације да се овакви злочини више никад не понове, као корак даље ка заједничкој будућности. Зато је важно да се о погрому говори и у медијима, који имајући у виду њихову улогу у оквирима јавног мњења треба у извештавању да буду што објективнији и тачнији, у циљу заштите и унапређења људских права свих. Жртве имају сва права на то, као и чланови друштва да их у томе уваже.

¹ Редовни професор; Е-адреса: zpavlovic@pravni-fakultet.info

Кључне речи: погром, питање одговорности, људски живот и достојанство, превенција, објективно информисање, заједнички живот.

Појам погрома као злочина

Сва кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом имају заједничку карактеристику: ради се о тешким повредама правила међународног ратног, обичајног и међународног хуманитарног права (МХП). У периоду дужем од једног века међународне конвенције забрањују те повреде, а државе потписнице се обавезују да их санкционишу кроз одговарајућа кривична дела. Хашке конвенције од 1899. и 1907, четири Женевске конвенције из 1949. и два допунска протокола из 1977, Конвенција о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године, Конвенција за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. и многе друге, нису до почетка рада међународних судова 90-их година с краја 20. века добиле значајнију судску примену јер међународних судова није после суђења у Нирнбергу и Токију ни било, а ни национални судови нису се могли похвалити гоњењем извршилаца кривичних дела насталих кршењем МХП-а. Овај процес суђења добија нову димензију са тзв. Римским статутом Међународног кривичног суда који је ступио на снагу 2002. године.

Вредности и добра који се штите кривичним делима која се заснивају на тешким повредама правила МХП-а су неспорна, њихова егзистенција у националном казненом законодавству оправдана и није, судећи кроз праксу тужилаштва за ратне злочине и посебног већа Вишег суда у Београду за ратне злочине, довођена у питање. Могуће дилеме и критике су добродошле, јер по начину прописивања, (не)довољној ширини криминалне зоне и запрећеним казнама, нека од прописаних кривичних дела у Кривичном законнику могу на тај начин бити расправљана, али не и спорена. Ово је углавном резултат механичког преузимања норми међународног кривичног права, које по терминологији али и правним системима из којих по реклу долазе не морају бити и нису увек усклађени са домаћим кривичним правом (Стојановић, 2019: 1099). Велики број набројаних радњи извршења са једне стране, као резултат енумерације, или метод генералне клаузуле (нпр. код кривичног дела агресивног рата) питању усклађености дају још већи значај, јер извори МХП-а, на које се позива суд у свом раду на основу одредби КЗ-а, често нису садржани само у ратификованим конвенцијским документима, већ и у међународном обичајном праву. Али, тек прописивањем кривичног дела нечињењем – неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним

правом, у кривичноправну легислативу уведен је институт командне одговорности, што је велики корак напред.

Поље примене ових инкриминација тешких повреда правила МХП-а померено је Допунским протоколима Женевских конвенција 1977. са међународних и на немеђународне оружане сукобе. Инсистирање да се већина ових кривичних дела може извршити само у рату, сем код злочина против човечности и делимично код ратног злочина против ратних заробљеника, са већ изнетим дилемама, могу понекад додатно да закомпликују ствари, имајући у виду и ратна дешавања која су иза нас, у ближој и даљој прошлости, која кажују да још увек има основа да се неке радње извршења нису унеле према начелу законитости у кривично законодавство. Повреде основних људских права, као што је најважније људско право – право на слободу (чији је иманентни део и право на живот), могу бити извршене и умишљајним поступањем са намером да се неки део територије или земље насилним путем систематски потпуно или делимично *расели* од припадника неке националне, етничке или верске групе, принудним премештањем, убиствима, одузимањем имовине, уништавањем и/или присвајањем културног блага, рушењем гробља итд. Посматрајући контекст извршења и оквир у којем се злочин дешава, није га увек могуће квалификовати као најтеже кривично дело у кривичноправној легислативи – злочин против човечности. Али, такве радње извршења нису увек и геноцид. И, за разлику од геноцида, могу бити извршене и у рату, и у миру.

У међународном кривичном и политичкоправном систему неке од тих радњи извршења, и још неке друге, јесу одређене од стране УН као геноцид, док се неке радње извршења још увек без правог права грађанства и кривичноправне реакције називају погром, као радње које представљају тешка кршења основних људских права, а која могу да се изврше и у рату, и у миру. Уважавајући обим једног научног рада, али и чињеницу да се питањем погрома не можемо бавити без ширег научног дијалога, овај рад ће се задржати на квалитативној и квантитативној анализи медијског писања о неколико случајева погрома у деценијама за нама, имајући у виду да налогодавци ни сви извршиоци погрома, још увек нису одговарали за последице својих радњи и страдања жртава. Други разлог отварања потребне дискусије о погрому представља и чињеница да се и чланом 38 Статута Међународног суда (правде) предвиђа уважавање доктринарних ставова као извора међународног права, што оправдава напор аутора да се о овој теми расправља, без доношења коначних судова о њој.

Медијске перцепције о погрому као злочину против човечности и других добара заштићених међународним правом – два примера и неколика питања

Пре осам деценија, током јануара 1942. године у јужној Бачкој и скоро целој Шајкашкој: у Новом Саду, Чуругу, Жабљу и другим местима, догодио се погром над Србима, Јеврејима и Ромима, познатији као Рација, којом приликом је убијен и под лед Тисе и Дунава бачен велики број деце, жена, мушкараца и старијих, читавих породица које су нестале. Већ током извршења погрома у Будимпешти али и у земљама тзв. Запада у јавности су се појавиле негативне реакције на ова дешавања, поводом убистава више хиљада грађана (Голубовић, 1992). Сам погром започет одмах почетком априла 1941. и убиства, праћени пљачком и уништавањем домова, изазвали су искрену реакцију и осуду чак и међу посланицима Мађарског парламента тада. Истичемо позитиван пример гроф Ендреа Бајчи Жилинског, који је упутио меморандум регенту Хортију са упозорењем да ће ратни злочини против цивилног становништва у Бачкој доживети осуду не само демократске јавности већ и осуду Мађарске на крају рата (Касаш 1992: 181–202). Број настрадалих варира, зависно од извора до извора, крећући се до скоро 10.000 настрадалих.² Након радикалног односа према извршиоцима али и целој мађарској популацији због погрома, односно страдања и протеривања Срба и других народа непосредно након завршетка оружаних дејстава 1944. године у јужној Бачкој, када је почетно дошло до проглашења колективне одговорности, започело се са суђењима и утврђивањем индивидуалне одговорности за почињене ратне злочине. О пресудама војног суда и судским одлукама у то време писано је и у тадашњој штампи, нарочито у *Слободној Војводини* (данас дневни лист *Дневник*), управо инсистирајући на одговорности појединаца. Историографска наука се бавила овим питањима. Оно што желимо да анализирамо јесте какав је однос јавности данас према овом догађају из времена Другог светског рата.

² Подаци о броју настрадалих у Рацији варирају па тако налазимо да негде пише да је страдало између 3.000 и 10.000 људи током зимских месеци у Бачкој. Адмирал и регент Миклош Хорти у својим мемоарима о ситуацији у Бачкој пише следеће: „Мора се забележити да је у јануару 1942. почињено неколико експреса.” Користећи израз *експрес*, адмирал овде смешта 3.309 жртава. Књига Јаноша Бузашија, *Az Ujvideki razzia* (Новосадска рација) у издању будимпештанске куће „Кошут” из 1963. наводи да је у Рацији страдало 3.340 жртава. Покрајинска комисија за утврђивање злочина окупатора објавила је да је било 3.239 мртвих. Број страдалих у књизи 36, петог издања Војно-историјског института Југославије наводи од 6.000 до 7.000 жртава страдалих до 27. јануара. Најстарији новински чланак објављен у *Слободној Војводини* јануара 1944. наводи 10.000 страдалих.

Начело непристрасности је у овом случају изузетно важно, јер медији кроз сензационалистички приступ и уопштен начин писања често могу да изазову осећаје неправде, беса, али и саосећајности. Називање ратног злочина против цивилног становништва рацијом обликовано је управо у време самог извршења кривичног дела, а као такво је прихваћено и од стране војноправосудних органа током суђења непосредно након рата. Али, резултати полицијске акције се никако не би могли свести на тај назив. Окривљеним извршиоцима и њиховим наредбодавцима се судило у више наврата за почињен злочин против човечности и других добара заштићених међународним правом, уз обавезу поштовања начела правности (Павловић 2010: 211) која је унеколико и испоштована. Управо и чињеница да је окривљенима суђено у више наврата пред различитим судовима и у различитом времену, говори о свој сложености тог животног догађаја.

У зиму 1943. судило се у Будимпешти најодговорнијима за Рацију. Оптужба је гласила – *огрешили су се о част армије*. Ипак, окривљени су се бранили са слободе. Окривљенима је суд одредио првобитно по 15 година, затим је пресуда преиначена на 10 година затвора. После мартовског преврата у Мађарској 1944. осуђеници су побегли. Међу осуђенима 1943, био је и учесник у Рацији, поручник Шандор Кепиро. Он је такође после пресуде побегао у Аустрију али се брзо вратио у домовину и наставио рад у жандармерији у којој је био официр. У поновљеном поступку после Другог светског рата осуђен је на 15 година затвора. У жижу јавности доспео је поново 2011. након што га је регистровао ловац на нацистичке злочинце Ефраим Зуроф. У поновљеном поступку те 2011. године Кепиро је у првостепеном поступку ослобођен, док поступак по жалби због његове смрти није окончан.

Због тога смо управо симболично 2011. узели као годину почетка праћења медијског извештавања и у нашој земљи о погрому из 1942. године. Различити медији располажу истим или веома сличним информацијама. Ипак, извештавање о неком догађају битно се може разликовати у зависности од тога ко извештава. Како извештавање медија утиче на свест грађана, да ли смо склони ревидирању сопственог схватања неког догађаја само зато што се свакодневно сусрећемо са сензационалистичким насловима? Покушаћемо да отворимо ова, али и многа друга питања која се намећу када обрађујемо тему медијске перцепције о погрому 1942. године.

У овом истраживању као узорак узимамо онлајн издања дневних новина: *Блиц*, *Курир*, *Данас*, *Новости*, *Политика*, али смо се користили и информацијама портала *021.rs* и *RTV.rs*. Предмет истраживања је медијска перцепција о обележавању Новосадске рације у периоду од 2011. до 2021. године. На избор узорка ути-

чала је популарност наведених дневних новина у Србији као и склоност истих сензационалистичком и таблоидном писању, виктимизацији појединаца које они смаatraју да треба „обележити“.

Оно што закључујемо из добијених података истраживања је следеће: о погрому у јужној Бачкој и Шајкашкој у једнакој мери се оглашавају и политичари и стручњаци. Све више се појављују ставови жртава односно њихових потомака, а оно што је преовлађујуће јесте непристрасно изношење чињеница. Оно што је позитивно, јесу ставови политичара, који готово увек говоре о потреби очувања културе сећања, али и рада на хармоничнијој, а заједничкој будућности.

Оно што није довољно заступљено јесу извештавања о актуелним манифестацијама у току обележавања Рације. На основу анализе новинских чланака, можемо закључити да је Новосадска рација догађај који је медијима био одличан повод за позив на уједињење страдалих народа, подсећање и обележавање у годинама које пролазе, као и апел да се ништа слично не сме поновити у будућности. Медији су највише пажње посветили сведочењу жртава, драматично дочаравајући њихове приче, али и манифестацијама које су везане за обележавање злочина почињених у јужној Бачкој и Шајкашкој јануара 1942. године.

Пратећи начин на који медији извештавају о самој Рацији у периоду од 2011. до 2021. године, увиђамо да је потребно радити на подизању свести свих грађана о томе шта се заправо догодило јануара 1942. Важно је размишљати критички, да се при доношењу сопственог вредносног суда код појединца узме у обзир сваки фактор који је играо улогу у прошлости. Важно је да се прошлост не заборави, да се обележава и да се прича о њој.

Едукација о злочинима који стоје иза нас помаже нам да спречимо могућност да се нешто слично понови у будућности. Сећањем и причањем о страдалима са поштовањем, свако од нас учи људе у свом окружењу да је опростити најтежа и најдужа мисија чији крајњи циљ свакако јесте поштовање људске слободе и људских права. Сведоци смо да се и у 21. веку људска права крше а злочини против човечности догађају свуда око нас. Улога сваког појединца треба да буде тежња ка успостављању друштва где ће се више поштовати глас оних који немају моћ, глас оних чија су основна људска права угрожена.

Медији које смо пратили показују како се треба туговати за страдалима, којој год они страни припадали, разумети да је сваки народ прошао кроз губитак, бити љут на починиоце злочина – али без наметања кривице народу коме злочинци припадају, што и јесте једна од стратегија како изградити културу сећања свог народа, али и поштовања према другима. Оно што је приметно у извештавању јесте обиље историјске грађе која се износи у различитим рубрикама и интензитету, од

рубрике Друштво до Хронике. И, без обзира што се врло детаљно описују радње злочина који се одиграо јануара 1942. године, још увек се не прави отклон од назива полицијске акције према последици, па се овај злочин углавном обележава као Рација, а не као погром, или пак као неки од већ познатих злочина против човечности и других добара заштићених међународним правом, што говори о даљем раду на овом важном питању.

Иако се темом погрома 1942. нисмо бавили компаративно кроз писање медија у Србији и Мађарској, можемо констатовати да се овом темом са једнаком пажњом баве гласила у обе државе, поштујући начело непристрасности и принцип превенције у смислу упознавања најшире популације о карактеру и врсти злочина који се догодио, а негујући културу сећања и указивање на вредности које се морају уважавати, као добар корак даље ка заједничкој будућности.

Други пример који наводима односи се на не тако далеку прошлост и догађај из 1995, који је слично погрому из 1942. године у широј јавности познат као војнополицијска акција „Олуја”.

Операцијом „Олуја” хрватске војске и полиције, од 4. до 8. августа 1995, окончан је четворогодишњи оружани сукоб на територији Републике Српске Крајине, непризнате државе формиране на територији новонастале независне Хрватске, која је била активна за време рата водећи политику засновану на тежњи Срба у Хрватској да остану у Југославији. Током и након ове операције почињени су распрострањени и систематски злочини према цивилном становништву српске националности и његовој имовини. Према налазима Међународног суда правде, извештаја тела УН и локалних невладиних организација, у тој акцији ову област је напустило више од 200.000 Срба.

Нема прецизних података о жртвама, а према неким изворима, у акцији хрватске војске „Олуја” нестало је 1.805 особа, док је према наводима Хрватског хелсиншког одбора за људска права током ове операције погинуло укупно 677 цивила. Документационо-информативни центар „Веритас” у својој евиденцији бележи имена 1.960 погинулих и несталих Срба од којих 1.205 цивила, међу њима 522 жене и 12 деце. Спаљено је преко 20.000 српских кућа, док су остале опљачкане и девастиране, а уништено је и 80 православних цркава.

Међународни суд правде је 2015. године одбацио међусобне тужбе Хрватске и Србије за геноцид, утврдивши да су се током и након операције „Олуја” догодили злочини који би могли бити елементи геноцида, али да није доказана специфична геноцидна намера. У Хрватској се 5. август слави као „Дан побједе и домовинске захвалности”, док је у Србији и Републици Српској 4. август дан жалости. Пратећи одлуку Међународног суда, управо смо хтели да дамо приказ како медији

извештавају о неспорном злочину који се десио, и какве перцепције о том злочину имају српски, а какве хрватски медији. Злочину који би могао да се продискутује у светлу могућег кривичног дела погрома.

Узорак анализе чини укупно 382 објављена чланка која су везана за тему истраживања у периоду од 1. јануара 2015. године до 31. децембра 2021. године, у електронском издању пет дневних листова у РС, и два дневна листа у Р. Хрватској. Подаци говоре да је највише текстова објављено у *Куриру* (н = 144; 37,7%), затим следе *Блиц* (н = 87; 22,7%), *Политика* (н = 56; 14,6%), *Новости* (н = 52; 13,6%) и *Данас* са најмање чланака на тему „Олује” (н = 33; 8,6%).

Бројеви нам говоре да тема истраживања и даље заузима медијски простор, односно да и након више од две деценије од операције „Олуја”, медији и даље посвећују сваке године пажњу овој тематици. Највећи број чланака (175) објављен је у виду интервјуа или је садржао изјаве политичара, жртава, или других лица, док је најмање било аналитичких чланака. Одређени број чланака (58) темом се бавио из угла жртава, односно непосредних актера „Олује”.

У највећем броју објављених чланака овај злочин се осуђује (195); у одређеном броју чланака негира се кривица, односно на „Олују” се гледа као на победу (109), док је у најмањем броју чланака уочена потреба суочавања с прошлошћу (49).

Суочавање с прошлошћу се може дефинисати као дуготрајан процес изградње и неговања одговорног односа једне државе или друштва према наслеђу ратних злочина или тешким кршењима људских права која су почињена за време оружаног сукоба или ауторитарног режима. Овакви процеси се обично везују за транзициони процес од рата ка миру. Потреба суочавања с прошлошћу уочена је у изјавама Иницијативе младих за људска права Хрватске и Србије, као и појединих политичара, црквених великодостојника... Поруке које су се могле чути односе се на позив политичким представницима две земље да сарађују у остварењу права и правде за жртве злочина почињених током и након војнополицијске акције „Олуја”, као и да страдања и патњу жртава не користе у политичке сврхе.

Званични назив програма обележавања годишњице „Олује” 2019. године био је „Олуја је погром!”. Уочено је да у својим изјавама представници власти користе термин „погром”, најчешће у оквиру говора приликом обележавања годишњица.

Тема којом су се медији често бавили у контексту „Олује” била је прослава победе, односно њена годишњица у Хрватској (139). Извештавање о прослави победе у највећем броју објава односило се на преношење изјава хрватских политичара који искључиво величају војно-полицијску акцију, истичу значај „Олује” за њихову државу, хвалећи своју војску и тек понекад спомињући све жртве „Олује”.

Српски политичари из Хрватске спомињали су протеривање, али врло ретко убијање цивила.

У одређеном броју чланака (62) уочена је идеологија о виктимизацији српског народа, док се о самом контексту у ком се „Олуја” десила није много писало – споменут је у 29 чланака.

Идеологија виктимизације српског становништва највише је заступљена у изјавама политичара приликом обележавања годишњица „Олује”. Целокупан српски народ представља се као највећа жртва свих ратова који су се десили у прошлом веку, без икакве критичке анализе догађаја.

Као што се могло претпоставити, у највећем броју новинских чланака спомиње се протеривање Срба из Хрватске – током акције „Олуја” протерано је између 200 и 250 хиљада Срба – у јавном и медијском дискурсу у Србији о овој акцији се говори као о највећем етничком чишћењу у Европи након Другог светског рата. Осим протеривања, веома је заступљена и тема убиство цивила; медији су углавном преносили о великом броју цивилних жртава, међу којима су били и жене и деца. И након више од две деценије од краја рата, тај број у медијима и у званичним изјавама у Србији неупоредиво је већи од оног који дају хрватске институције/званичници. Део страдалих цивила чинили су и Срби из избегличке колоне, који су страдали током бомбардовања колоне од стране хрватске војске. У медијском дискурсу нашла су се и дела застрашивања/навођења на одлазак преосталих Срба, те се у одређеном броју чланака налазе информације о различитим инцидентима који су узроковали одлазак српског становништва током и након „Олује”.

Операцијом „Олуја” повређена су многа добра заштићена међународним правом. Анализом медијских објава о „Олуји” у наведеном периоду, уочено је да се у погледу радњи извршења највише писало о протеривању на националној основи (280 објава, од укупно 382), убиствима цивила (239 објава), нападима на цивиле у колони (81 објава), застрашивању и навођењу на одлазак (73 објаве), тешким повредама цивила (31 објава) и одвођењу цивила у логоре (15 објава). У 32 објаве нема података о радњи извршења.

О протеривању и убиствима цивила говорило се у највећем броју објава. О самој радњи протеривања највише је било речи у текстовима који представљају животне приче жртава. Гранатирање српских насељених места, без одговора са српске стране, било је порука становништву да мора да напусти домове. О убиствима цивила писано је на различите начине. Многи чланци говоре само о бројкама страдалих, док животне приче говоре где су све и на који начин убијани људи. Највише се спомиње страдање у колони и страдање старијих лица који су убијани у својим домовима, на њивама, у болницама. Према извештавању медија, напади на колону

извршени су бомбардовањем српских избеглица на Петровачкој цести и том приликом страдало је десет цивила, међу којима је било и деце.

Највећи број објава у којима се директно или индиректно извештавало о намери која је пратила поменуте радње извршења, спомиње намеру да се становништво расели, односно принудно премести са територије Хрватске на територију БиХ и Србије, како би се тиме променила етничка слика те територије (у 196 објава, од укупно 382). Такође, поред принудног расељавања, одређени број објава (директно и индиректно) говори о томе да је поред расељавања, намера обухватала и уништење српског становништва из РС Крајине (у 85 објава, од укупно 382). Наиме, убиства великог броја цивила у акцији, напади на цивиле у колони, сурова убиства старих, немоћних и болесних лица која су остала у својим домовима, уништење, пљачкање и паљење имовине, убијање стоке, рушење цркава и гробалја, само су неке од радњи извршења на основу којих се у објавама изводе закључци да намера није само расељавање, већ да је она више од тога, да обухвата и уништење српског становништва („да им се уништи сваки траг”). Само незнатан број објава директно спомиње уништење у контексту геноцидне намере.

Када су у питању имовинска права жртава у „Олуји”, медији су највише извештавали о пљачкању и уништењу имовине (94), неупоредиво мање о одузимању имовине (11), док су остале теме у вези са имовином биле изразито мало заступљене (размена, поврат имовине, обештећење итд.).

Највећи број објава говори о паљењу кућа након пљачкања. Поред проблема са имовином, присутна је и тема која се тиче права на пензију, односно вишедеценијски проблем неисплаћивања пензија.

У 39 чланака (10,2%) било је речи о повреди људских права током и након „Олује”.

Када говоримо о повратку у Хрватску, медији су као најчешћи разлог зашто се Срби након „Олује” ретко враћају, наводили дискриминацију хрватске власти према Србима и немогућност проналажења посла и привређивања за живот (24), а у неким медијским објавама понуђене су информације о повратку и животу Срба у Хрватској и након „Олује” (20).

У највећем броју објава, као разлог који спречава повратак Срба у Хрватску наводи се страх од хапшења због оптужби за ратне злочине, затим страх од дискриминације приликом запошљавања и страх од етничке дискриминације.

Питања која се појављују у овим извештавањима показују колико је важно дискутовати о злочинима против човечности и других добара заштићених међународним правом. Јер, питање да ли су сви злочини и све радње тих злочина покривени у правилима међународног хуманитарног и међународног кривичног права

није само реторичке већ је и практичне природе. О томе додатно говори и страдање на другим територијама, па питање погрома у контексту ових злочина добија на актуелности и потребу да се о њему пише. Не само развијајући културу сећања већ и дајући одговоре шта би то требало да се започне и мења у ставовима јавности и јавног мњења, у образовном процесу и упознавању најшире популације са овим темама, али и у позитивном казненом законодавству Србије.

Уместо закључка

Држећи се задатог оквира и теме рада, погрома као злочина у рату и миру против човечности и других добара заштићених међународним правом, примећујемо да се ставови јавности везано за неке догађаје како код нас, тако и ван граница наше земље подударају, а код других не. Различити ставови о радњама извршења злочина о којима је било речи у анализи и медијској перцепцији јединствени су у једном: реч је о злочинима почињеним против цивилног становништва. Радња извршења и намера очигледно да се у описаним примерима не би могле квалификовати као геноцид, прихватајући чињеницу да се ради о ставу професионалаца а не лаичке јавности. Али, с друге стране, управо на основу писања медија и њихових перцепција о описаним догађајима јасно је да би требало започети разговоре на тему везану за будуће насловљавање ових догађаја. Наиме, потпуно је неспорно да се не ради о рацији, без обзира на њен назив и чињеницу правдања у очима јавности оних одакле потичу извршиоци овог злочина.

Неспорне радње извршења у описаним догађајима су такве да је јасно да су повређена многа добра заштићена међународним правом. У погледу радњи извршења највише се писало о протеривању и расељавању на националној основи, убиствима цивила, нападима на цивиле у колони, убиствима у колони (новосадски кеј нпр.), застрашивању и навођењу на одлазак, тешким повредама цивила и одвођењу цивила у логоре. Највише се спомиње страдање у колони и страдање старијих лица који су убијани у својим домовима, на њивама, у болницама. Честа мета напада су и културноисторијски објекти и цркве, девастирају се гробља. Према извештавању медија, напади на колону извршени су бомбардовањем српских избеглица на Петровачкој цести 1995. и том приликом страдало је више цивила, међу којима је било и деце. Ове радње извршења показују да намера није само расељавање, већ да је она више од тога, да обухвата и уништење становништва на одређеној територији.

Највећи број објава у којима се директно или индиректно извештавало о намери која је пратила поменуте радње извршења, спомиње се намера да се становништво расели, односно принудно премести на територију БиХ и Србије, како би

се тиме променила етничка слика те територије што се поклапа са радњама извршења из 1941. и јануара 1942. у јужној Бачкој и Шајкашкој. Такође, поред принудног расељавања, одређени број објава (директно и индиректно) говори о томе да је поред расељавања, намера обухватала и уништење становништва. Наиме, убиства великог броја цивила у акцији, напади на цивиле у колони, сурова убиства старих, немоћних и болесних лица која су остала у својим домовима, уништење, пљачкање и паљење имовине, убијање стоке, рушење цркава и гробаља, само су неке од радњи извршења на основу којих се у објавама изводе закључци да намера није само расељавање, већ да је она више од тога, да обухвата и уништење становништва.

Став који се врло гласно у медијима појављује јесте да се не ради о рацији у јужној Бачкој, војно-полицијској акцији „Олуја”, већ о кривичном делу које ћемо на крају означити као погром, злочин против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Кривично право Србије суочено је са многим тешкоћама различитог порекла, па и са доктринарним и практичним аспектима везаним за појаву најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права, укључујући и овако (уз многобројне резерве од којих смо тек део изнели) одређен злочин погрома. И, колико год се процес суочавања са проблемом чини дугим, као друштво које тежи принципима правне државе намеће нам се и одређивање квалификације описаних злочина као злочина *sui generis*. Одлука Међународног суда о питању међусобних тужби за догађај из 1995. године намеће додатно потребу да се у контексту начела законитости у кривичном праву о овој теми почне разговарати, али не само кроз приказ медијских перцепција.

Жртве имају природно и законско право да захтевају заштиту и правду. Сви су пред законом једнаки и имају право без икакве разлике на подједнаку заштиту закона. Начело законитости има обавезу да свима пружи могућност да остваре ово право на једнакост и заштиту, а у складу са чланом 7 Универзалне декларације о људским правима (1948). Зато би се могли усудити да кажемо *nullum crimen sine iure, nulla poena sine iure*. Нема ни кривичног дела нити казне без правности (Павловић, 2010: 219). Већ Сенека наглашава да има случајева које из разлога правичности треба сматрати правом иако нису заштићени тужбом, а из идеје о природном праву јавља се право које постоји ван правног система одређених држава, које постоје у природи, па је заједничко свим људима (*quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit id apud omnes populos peraeque custodiatur*, Gaius).

Оправданост свог егзистирања погром би се као део *ius cogensa* заснивао на општим принципима права признатим од цивилизованих народа, ради обезбеђења највишег нивоа поштовања људских права, укључујући и право на слободу, која у себи конзумира и право на живот, које је погромом угрожено.

Оправдано је запитати се треба ли и у будућности радње извршења злочина погрома оставити ван разрађене систематике код кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Ако прихватимо да погром своје оправдање има управо у начелу законитости, онда смо само на корак од остваривања измена у кривичном праву, тако што ће у самом кривичном законiku постојати оваква могућност, овакав злочин, као изузетак од конвенционалних решења која имају делимичне инкриминације злочина против човечности, геноцида и ратног злочина против цивилног становништва. Овакву ситуацију требало би размотрити, као и означавање злочина његовим именом а не звати га рација или акција, како би се могла евентуално извршити корекција у кривичном законодавству за убудуће.

Док год раде посебна већа надлежног суда за ратне злочине, функционише хашки резидуални механизам, своје предмете ради Међународни кривични суд, државни тужилац прима кривичне пријаве где се помиње чак и део новог облика геноцида – догађања из 2004. године и погром на Косову и Метохији, а припадници наше војске и полиције крећу у мисије по иностранству, упитно је формулисати злочин погрома и позаконити га. Мишљења смо да би то имало и свој доктринарни и законодавни и практични значај. Истовремено, скретање јавности би се кроз извештавање онда у потпуности бавило питањима превенције, унапређења културе сећања, а надлежни органи би могли да раде свој посао. Све жртве злочина имају право на сатисфакцију, право на судску одлуку и правду, а сви чланови друштва имају обавезу да им то омогуће. То је могуће већ и сада, али у сваком случају требало би да се питање погрома детаљније размотри и донесу одлуке о њему од стране носилаца јавне власти.

Људски живот и људско достојанство су непроцењиви, и дужност свих је да их чувамо, и делујемо превентивно на будуће генерације да се овакви злочини више никад не понове, као корак даље ка заједничкој будућности. Зато је важно да се о погрому говори и у медијима, и то објективно и непристрасно. Улога медија је да у оквирима јавног мњења буду што објективнији и тачнији, у циљу заштите и унапређења људских права свих. Жртве имају сва права на то, чланови друштва да их у томе уваже. Само таквим приступом имамо обезбеђене могућности да идемо корак даље ка заједничкој будућности.

Литература

- Голубовић, Звонимир (1992). *Рација у Јужној Бачкој*. Нови Сад: Историјски музеј Војводине.
- Касаш, Александар (1992). „Меморандум Ендре Бајчи Жилинског упућен М. Хортију поводом крвопролића у Бачкој 1942”. *Зборник за историју Матице српске*, бр. 46.
- Касаш, Александар (1996). *Мађари у Војводини 1941–1946*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
- Касаш, Александар (2008). *Стенографски записници са суђења главноодговорнима за рацију у Јужној Бачкој 1942. године*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Павловић, Зоран (2010). „Од начела законитости до начела правности у кривичном праву”, *Војно дело*, LXII, бр. 4.
- Стојановић, Зоран (2019). *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник.

Prof. Zoran S. Pavlović, PhD³

University of Business Academy in Novi Sad,
Faculty of Law for Commerce and Judiciary

POGROM AS A CRIME IN WAR AND PEACE IN THE EYES OF THE PUBLICITY

Summary: The pogrom and the issue of responsibility for crimes against humanity and other goods protected by international law have not ceased to intrigue the professional, general and scientific public even after more than seven decades since the adoption of the Geneva Conventions, Genocide Convention and other adopted documents. national and international courts that have tried defendants for these crimes. The immediate reason for researching media perceptions of the pogrom is the 80th anniversary of the mass liquidation of Serbs, Jews, Roma and others carried out by the Hungarian authorities in 1942 in the then occupied Backa, but also the need to constantly remind the public that such destructive and mass it must never happen again. The dilemma of whether a crime such as a pogrom requires special incrimination in international criminal law has not yet led to concrete conclusions as to whether this is really necessary in addition to existing crimes. Analyzing the acts of committing war crimes against the civilian population, genocide and crimes against humanity, we notice that the pogrom is a common act among them. The pogrom can certainly be carried out in international and non-international armed conflict, but due to the severity of the consequences it causes, it should be asked as a question whether it is necessary to single it out as a crime that can be committed in war and peace, according to individuals, family and members of social groups or

³ E-mail: zpavlovic@pravni-fakultet.info

nations. Experience shows that actions such as the destruction of cultural treasures and other goods are also carried out within the pogrom. Human life and human dignity are invaluable, and it is everyone's duty to protect them, and to act preventively on future generations so that such crimes never happen again, as a step towards a common future. That is why it is important to talk about the pogrom in the media, which, having in mind their role in public opinion, should be as objective and accurate as possible in reporting, in order to protect and promote the human rights of all. Victims have every right to do so, as do members of society to respect them.

Keywords: pogrom, issue of responsibility, human life and dignity, prevention, objective information, living together.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

94(497.113 Novi Sad) „1942“

341.322.5(497.113 Novi Sad) „1942“

НАУЧНИ скуп „80 година од погрома у великој Рацији корак даље ка заједничкој будућности“ (2022 ; Нови Сад)

Зборник радова / Научни скуп „80 година од погрома у великој Рацији корак даље ка заједничкој будућности“, [2.2.2022, Нови Сад] = Conference papers “Scientific meeting 80 years since the pogrom in the great Raid a step further toward the common future” ; [уредници Зоран Павловић, Драган Станић]. – Нови Сад : Покрајински заштитник грађана – омбудсман : Матица српска, 2022 (Нови Сад : Штампарија Покрајинске владе). – 434 стр. ; 24 cm

Радови на срп. и енгл. језику. – Тираж 100. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Резиме на енгл. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-89417-16-6 (ПЗГО)

ISBN 978-86-7946-386-9 (MC)

а) Новосадска рација 1942 б) Ратни злочини – Војводина – 1942

COBISS.SR-ID 66766345
